

Riigikaitse terminiarendus – kerkne kriiside kiuste!

Reet Hendrikson

Kaitseväe juhtivterminoloog,
Kaitseväe Akadeemia sõjandusterminoloogia töörühma juht,
Eesti terminitöö juhtkomitee liige

Usutavasti ei ole 2022. aasta veebruarikuust alates möödunud ühtki päeva, mil Eesti ajakirjandus ei oleks kajastanud julgeolekupoliitilisi teemasid. Rindeuudised Ukrainast, liitlassuhted, relvahanked, uued relvasüsteemid – need on üksikud näited valdkondadest, millest kuuleme-loeme. Neid, kes on enam kokku puutunud riigikaitse terminiarendusega, võib kuulates-lugedes sagedasti vallata äratundmisrõõm. Söandan väita, et tänapäeval ei ole võimalik leida riigikaitset käsitlevaid eestikeelseid meediakajastusi, kus ei kohtaks riigikaitse terminiarendajate kätt ja keeletunnetust, ent kohati ka keelemõnu kätkevaid termineid. Riigikaitse terminiarendajate all mõtlen siinkohal Kaitseministeeriumi sõjanduse ning julgeoleku- ja kaitsepoliitika terminoloogiakomisjoni (terminikomisjon) ja selle mantlipärijat sõjandusterminoloogia töörühma (terminitöörühm). Järgnevas annangi põgusa ülevaate Eesti riigikaitsevaldkonna terminiarendusest, keskendudes just terminitöörühma tegevusele ehk ajavahemikule alates 2018. aastast kuni praeguseni¹.

Sõjandusmaailmas on tuntud selline termin nagu *viiepunktikäsk*. Tegemist on käsuga, mis sisaldab vastuseid küsimustele *kes*, *mida*, *millal*, *kuidas* ja *miks*. Nendest on hea lähtuda ka järgnevas kirjatükis, kusjuures keskmes on *kes*, *mida* ja *kuidas*. Kaht ülejäänut (*millal* ja *miks*) puudutan siinses vaid riivamisi. Ehkki ajastus on sõjanduses üks määravaid edutegureid, on see praegusel juhul ehk vähem tähtis. *Miks*-küsimus ehk küsimus, miks on vaja arendada omakeelset terminivara, on seevastu niivõrd põhimõttelise tähtsusega, et sel pole selle ajakirja veergudel tarvidust peatuda. Käsitluse ilmestamiseks ja parema pildi saamiseks toon näiteid käsitletud mõistepesadest ja terminiaruteludest. Need, kes maldavad lõpuni lugeda, saavad kirjutisest ka teada, mida tähendab pealkirjas esinev sõna *kerkne* ja mis pistmist on sel riigikaitsega.

KES?

Ehk teisisõnu: kes tegelevad riigikaitse terminiarendusega? Nagu eespool viidatud, on kaks peamist riigikaitsevaldkonna terminiarendusega tegelenud või tegelevat kehamit pärast Eesti taasiseseisvumist: Kaitseministeeriumi egiidi all tegutsenud komisjon² ning Kaitseväe

¹ Kirjatükk põhineb suures osas 2022. aasta detsembris toimunud teaduskeele konverentsi ettekandel.

² Ajaloolise tõe huvides olgu öeldud, et pärast Eesti taasiseseisvumist jõudis toonase Keeleameti juures tegutseda veel üks, ajutine terminikomisjon. Vt ka **R. Kull** 2000. Kirjakeel, oskuskeel ja üldkeel. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 82. Kaitseministeeriumi juures tegutsenud terminikomisjoni tegevusest saab täpsemalt lugeda **R. Hendrikson** 2018. [Kas sõjasõna sünnib sõtta? Erialakeele tõhusus sõjandusterminoloogia näitel](#). Doktoritöö. Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis, 42. Tartu Ülikool, humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, eesti ja üldkeeleteaduse instituut. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 37. Vt ka **M. Kolga** 2006. [Eesti sõjandusterminoloogia käekäik](#) (16.05.2017).

Akadeemia juhtimisel asutatud sõjandusterminoloogia töörühm³. Esimese kutsusid 2003. aasta lõpus ellu Kaitseministeerium ja Eesti Õiguskeele Keskus, mille töö tulemuste kajastamiseks loodi terminibaas Militerm. Alguses oli terminikomisjoni ülesanne õiguskeelekeskuses ettevalmistatud terminite ja nende definitsioonide ülevaatamine ning kooskõlastamine. Õiguskeelekeskus suleti 2005. aastal ja terminikomisjon viidi Eesti Keele Instituudi alla⁴, ent töö Militermiga jätkus.

2017. aasta lõpus andis Kaitseministeerium oma valitsemisalas vastutuse terminitöö eest üle Kaitseväe Akadeemiale kui eesti(keelse) sõjateaduse keskusele, samuti anti akadeemiale üle terminibaas Militerm. Akadeemia toonase ülema, praeguse Kaitseväe peastaabi ülema kindralmajor Enno Mõtsa ja siinkirjutaja koostöös sai 2018. aasta kevadel loodud uue terminikehami esialgne kontseptsioon. Algidee järgi pidi töörühm lähtuma esmajoones Kaitseväe vajadustest, sealt ka töörühma nimetus. Töörühmas pidid olema esindatud kõik kolm väeliiki ja maaväe kui keskse väeliigi peamised relvaliigid, samuti Kaitseliit. Nii kuulub terminitöörühma tänini 13 tegevvälalast. Erialasid esindavad töörühmas valdkondade tippeksperdid erialakoolide ja üksuste ülematest relvaliikide vastutavate arendajateni (viimaseid on nimetatud lähiajani relvaliigi inspektoriks). Eraldi märkimist väärt on, et pool töörühma liikmeist on kolonelleitnandi tasemel ohvitserid, mis tähendab, et tegemist on missioonikogemust evivate kõrgemate sõjaväeliste ülematega, kes lisaks mitmekülgele juhtimiskogemusele on läbinud magistrkursuse. Tööd toetab töörühma spetsialist, kelle ülesanne on koostada mõisteloendeid, otsida definitsioone, protokollida koosolekuid jm administratiivsemat laadi tegevused.

2022. aastal sai kahe toetava väeliigi ehk nii õhu- kui ka mereväe jaoks loodud terminivõrgustik, kelle ülesanne on toetada terminitööd oma väeliigis. Nimetatud uuenduse tingis ikka puhtpraktiline kaalutus: nii mere- kui ka õhuväel on töörühmas vaid üks esindaja, mistap tuleb pidevalt leida lisaspetsialiste, kellelt küsida alternatiivset arvamust ja kes tööd püsivamalt toetaksid kui vaid mõnel üksikul koosolekul osalemise kaudu. Õhuväe võrgustikus lööb 2023. aasta suveks aktiivselt kaasa kaheksa, mereväe omas kuus tegevvälalast, kusjuures õhuväe terminiaruteludesse oleme kaasanud ka tsiviillennunduse eksperte. Mitteametlikud alamvõrgustikud on töö käigus tekkinud ka teiste erialaesindajate ümber.

Terminiarenduses on tähtsaid aspekte ajaloolise mälu olemasolu. Töörühma tegevuses on tublisti abi olnud Kaitseministeeriumi terminikomisjoni töös osalenute kogemusest ja oskusteabest. Olgu siinkohal nimetatud Kaitseliidu ülem kindralmajor Riho Ühtegi, endine Kaitseväe juhataja Riho Terras, Kaitseväe peastaabi ülem kindralmajor Enno Mõts, Riigikogu riigikaitsekomisjoni juht Kalev Stoicescu, Välisministeeriumi poliitika plaanimise osakonna peadirektor Margus Kolga, ajaloolane Toomas Hiio jpt.

³ Sõjandusterminoloogia töörühmast vt nt ka **R. Hendrikson** 2021. [Verba militaris ehk mõiste ja terminiga eestikeelse sõjateaduse eest!](#) – Academia Militaris, nr 1, lk 60–62; **R. Hendrikson** 2022. [Mõiste, termini ja sõjandusterminoloogia töörühmaga eestikeelse riigikaitse eest!](#) – Academia Militaris, nr 3, lk 58–60.

⁴ Vt ka **M. Kolga** 2006.

Niisiis on 2023. aastaks töörühma haare ja kaastöötajate-toetajate hulk tunduvalt suurem, kui algidee eeldas. Üks põhjusi on, et päringusaatjate ring on aastate jooksul märkimisväärselt suurenenud ja mitmekesisistunud. Nende hulgas on näiteks Riigikantselei, Riigikogu Kantselei, Kaitse-, Välis- ja Siseministeerium, Riigi Kaitseinvesteeringute Keskus, Euroopa Komisjon, Euroopa Liidu Nõukogu, Euroopa Ülemkogu, Euroopa Parlament, Eesti Keele Instituut, sõjamuuseum, kaitsepolitsei ja sõjaväepolitsei, kaitsetööstuste liit ning kõrgkoolide-ülikoolide õppejõud (lisaks Kaitseväe Akadeemiale Tallinna Ülikool, Tartu Ülikool ja Sisekaitseakadeemia). Kaastöölise-osaliste ring ulatub teiste kõrgkoolide-ülikoolide professoritest ministeeriumide nõunike, Kaitsealiidu ülema ja kaitsetööstuste liidu juhini. Sagedased küsijad on teadus-, aja- ja ilukirjandustekstide tõlkijad-toimetajad, sh ajakirjadest Sõdur ja Kaitse Kodu!, ajalehtedest Sirp ja Postimees, Eesti Rahvusringhäälingust, Kanal 2st, ent päringuid on laekunud ka Underi ja Tuglase Kirjanduskeskusele, Feministeeriumilt, raamatukogude kataloogijatelt jpt. Koostöö päringusaatjatega on mitmekülgne ja -tahuline: tegemist on sümbioosi ja vastastikuse abiga. Näiteks oleme Riigikogu kantselei päringutele vastamisse kaasanud teiste seas Kaitseministeeriumi ja Eesti ametliku esinduse NATO juures, viimaselt laekunud päringute puhul omakorda oleme küsinud alternatiivset seisukohta Kaitseministeeriumilt ja sõjaväejuristidelt. Nii ongi kujunenud välja loomulik olukord, kus päringusaatjad on kaasatud terminiaruteludesse.

MIDA?

Riigikaitse terminiarenduse põhimärksõnu on *lähtumine praktilisest vajadusest*. Tähtsamate eeskirjade, käsiraamatute ja õppematerjalide loomisel või ajakohastamisel teavitab valdkonna esindaja töörühmas ehk läviisik sellest töörühma juhti. Kõigi teemade arutelude juures on dokumendi koostaja(d) ja tema volitatud isikud. Koostöös materjali koostaja(te)ga selgitatakse välja mõisted, mida tuleb käsitleda, ja lisatakse need mõistepesade kaupa loendisse. Sel moel on toetatud muu hulgas luureõpiku uustruki valmimist, Kaitseväe juhtimiskontseptsiooni mõistete osa, käsuõiguse ja ohutuseeskirja uuendamist, käsitletud lahingutoimingute termineid ja tagasisidestatud STANAG-i⁵ toonast uuendatud versiooni, arutatud maaväe lahingutegevuse aluste uustrukiga seotud mõisteid. Ühe viimaste aastate aktuaalse teemana olgu nimetatud mõistete *kaitsetahe* (ingl *will to defend*) ja *võitlustahe* (ingl *will to fight*) jt seotud mõistete arutelud, äsja sai Kaitsealiidu juhtkonnaga arutatud maakaitse võtmemõisteid ehk VVV-kontseptsiooni (*võitlejad*, *võimendajad* ja *võimaldajad*). Tähtsamatest projektidest ja mahukatest päringutest olgu nimetatud tööd infokorratuse mõistetega (koostöös Riigikantselei, Kaitseväe peastaabi ja Eesti Keele Instituudiga). Käsitletud sai tänapäeva infoühiskonna kontekstis aktuaalseid mõisteid, nagu *valeinfo*, *kuriinfo*, *desinformatsioon*, uuenduslikumatest näidetest nimetagem termineid *klõpsulõks*, *doksimine* ja *rohujuurepesu*. Nagu näidete põhjal ehk juba aimata võib, on nii mõnelgi juhul üks keerukamaid aspekte otsustamine mõistete eristamisvajaduse üle ja erinevuse sõnastamine tavakodaniku jaoks mõistetaval viisil. Käsitletud mõisteloend sisaldas ühtekokku pooltsadat mõistet koos kõige selle juurde kuuluvaga (definiitsioonid, märkused jne). Taas oli tegemist praktilisest vajadusest johtunud

⁵ NATO standardimiskokkulepe, täpsemalt on siin juttu STANAGist 2287, mis kehtestab lahingutoimingud (ingl *tactical tasks, mission task verbs*). Lihtsustatult öeldes on lahingutoimingud tegusõnad, mida kasutatakse sõjaväelistes käskudes, nt *suunama* (*turn*), *kanaliseerima* (*canalize*), *karpima* (*contain*), *seiskama* (*block*).

projektiga: päring laekus Tartu Ülikooli õppejõult, kes hakkas ette valmistama infokorratust käsitlevat loengukursust.

Aastal 2022 arutati Euroopa Komisjoni tellitud projektina terminibaasi IATE tarvis kaitsetööstustermineid⁶. Loend koosnes veidi rohkem kui 200 mõistest. Peamised valdkonnad olid uudsed relvad ja relvasüsteemid (nt laserrelvad, radarid), elektrooniline, kosmose- ja meresõjapidamine, sh meremiinisõjapidamine ja -seire. Tulemusi valideerisid teiste seas Eesti Kaitse- ja Kosmetööstuse Liidu tegevjuht reservkolonel Tarmo Ränisoo, Milrem Roboticsi kaitseuringute ja -arendusprogrammide direktor reservkapten Jüri Pajuste ning relvastuseksper, praegune Kaitseliidu kooli instruktor reservmajor Villiko Nurmoja.

Manticus Apollo projekti raames oli aastatel 2018–2021 üks tegevussuundi töö laiapidse riigikaitse mõistetega. Manticus Apollo projekt kutsuti ellu koostöös Riigikantselei, Kaitseministeeriumi, Sisekaitseakadeemia, AS Cybernetica, Tartu Ülikooli ja Tallinna Ülikooliga⁷. Projekti kestel leidis kinnitust kurb tõsiasi: Siseministeeriumi ja Kaitseministeeriumi vastutusala terminikasutuses ja tüvimõistetest arusaamisel on siiani põhimõttelisi erinevusi, mis takistavad koostegutsemist (nt *taktika- ja operatsioonitasand; kriisijuhtimine, kriisihaldus, kriisiohje; jätkusuutlikkus, toimepidevus*). Projekti tulemusel sai tehtud muu hulgas terminikasutuse ühtlustamise ettepanekuid ja tulemusi kajastab ka terminibaas Militermi. Üks viimaseid suuremaid tööloike alates 2002. aastast on nii Kaitseväge ja laiemalt riigikaitse kui ka terminitöörühma jaoks olnud võimearendusega seotu. Aitame kaasa mõistelise osa kujundamisele ja dokumentide koostamisele.

Päringutele tugineb ka uute Militermi kirjete loomine ja olemasolevate ajakohastamine. Võrdlemisi väikse eksimistõenäosusega saab väita, et valdav enamik sõnastikke-terminibaase evib tänapäeval väärtust juhul, kui neid uuendatakse. Maailm ja meie teadmised selle kohta lihtsalt muutuvad nii kiiresti. Riigikaitse on üks valdkondi, mida iseloomustab eriti tempokas areng, seda ainuüksi juba tehnoloogia arengu tõttu. Nii on Militermi täiendamine käsitatav täiesti eraldi praktilise vajadusena. Sestap on küsimuse *miks* all paslik peatuda korraks ka Militermil. Militerm on niisiis mitmekeelne riigikaitseterminite andmebaas, mille kutsus 2003. aasta lõpus ellu Kaitseministeeriumi terminikomisjon. Koos vastutusega oma valitsemisala terminiarenduse eest andis Kaitseministeerium 2017. aasta lõpus Kaitseväge Akadeemiale üle ka vastutuse Militermi arendamise eest. Nii on alates 2018. aastast Militermi korrastamise ja täiendamise tegelnud sõjandusterminoloogia töörühm.

Täpsuse huvides tuleb märkida, et baasis on siiani küllalt avalikke kirjeid, mis sisaldavad aegunud infot ja vajavad põhjalikku muutmist või üldse kustutamist, ent teisalt ka mitteavalikke kirjeid, mida keelekasutaja Militermist otsib ja mille puhul piisab nähtavaks tegemiseks üsna vähesest täiendamisest. Keskmise parandatud-lisatud kirjete arv aastas on

⁶ Põhjalikumalt saab sellest projektist lugeda ajakirjast *Academia Militaris*, vt **R. Hendrikson** 2022. [Eestikeelse terminiarendusega Euroopasse!](#) – *Academia Militaris*, nr 4, lk 60–62.

⁷ Eesti Teadusnõukogu RITA programm, rahastaja Eesti Teadusagentuur. Projekti kohta vt põhjalikumalt teadusajakirja *Sõjateadlase* artiklist **R. Hendrikson** 2020. [Ühtse mõistmise ja terminikasutuse võimalikkusest laiapidises riigikaitstes](#). – *Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies)*, nr 15, lk 31–86.

1500. Võrdluseks olgu öeldud, et Kaitseministeeriumi juures tegutsenud terminikomisjonis oli vastav arv 700–800 ringis. Kuus tegeleb töörühm keskmiselt 250–300 kirjega, ent nimetatud arv ei peegelda siiski käsitletud mõistete (ehk terminibaasi vaatepunktist kirjete) koguhulka. Nii ei kajastu siin näiteks läbiarutatud kirjed, mis on otsustatud kustutada. Teiseks tuleb suur osa mõistetest arutlusele mitmel koosolekul. Viimaste hulka kuulub sõjauudistest sageli läbi käiv *varitsev õhurüüdemoon* (ingl *loitering munition*), millele olen dokumenteerinud üle kümne (!) erineva terminikuju⁸ ja mille üle on terminikoosolekutel diskuteeritud viis-kuus korda. Tuleb märkida, et optimaalse terminikuju kõrval on olnud samavõrd tähtis aruteluobjekt mõistesuhted, sh vahekord droonidega ja mõistete eristamise vajadus.

Märksõna *praktiline vajadus* iseloomustab üht veidi komplitseeritumat aspekti, mida on paslik esile tuua ja mis haakub *kes*-küsimusega. Nagu eespool nimetatud, pidi töörühm algkontseptsiooni järgi keskenduma sõjandusele, ent päringute ampluaast johtuvalt on üha enam hakatud tegelema ka strateegia- ja kõrgema julgeolekupoliitilise tasandi terminitega. Nende käsitlemiseks kaasatakse terminiaruteludesse asjaomase tasandi asutusi ja organisatsioone, keda on eespool juba nimetatud (Kaitseministeerium, Riigikantselei ja Riigikogu Kantselei, Eesti alaline esindus NATO juures jpt). Paradoks seisneb selles, et Eestis ei ole teist kehamit, kes tegeleks püsivalt ja süsteemselt terminiarendusega, ja sama kehtib mulle teadaolevalt sisekaitse kohta. Sestap on terminitöörühmal tulnud tegelda ka strateegia- ja julgeolekupoliitiliste terminitega. Nimetatud vallas oli üks viimaseid päringuid, millega alles tegeleme, Riigikogu kantselei päring, kus küsiti terminite *forward defence*, *enhanced forward defence*, *defence posture*, *strengthened defence posture* ja nende eesti vastete kohta. Arvestades terminitöörühma osalisi ja pikaajaseid toetajaid, on terminitöörühma juhtroll erialakeele arendamisel õigupoolest loogiline ja praeguses olukorras optimaalne lahendus. Kaitseministeeriumi komisjoni mantlipärijana kannab terminitöörühm ajaloolist järjepidevust ning inimeste ja töö meetodika näol on olemas ajalooline mälu, samuti piisav kontaktide ja kaastööliste võrgustik.

Küsimuse *mida?* all väärrib eraldi märkimist tihe ja mitmekülgne koostöö Eesti Keele Instituudiga. Lisaks sealt laekuvatele päringutele oleme testija ja n-õ kasutaja häälekandjana kaasa aidanud sõnastiku ja terminihaldussüsteemi Ekilexi ning selle lõppkasutajavaate Sõnaveebi tehnilise külje arendamisele ning nende kasutajasõbralikumaks muutmisele. Riigikaitset puudutava oskusteabega panustame ka Sõnaveebi ühendsõnastiku loomisesse.

KUIDAS?

Riigikaitse terminiarendusel on kaks põhivormi: nn silmast-silma-koosolekud ja arutelud SharePointi keskkonnas paiknevas terminitöörühma võrgukodus, mille olen ristitud Terminipesaks. Juhul kui tegemist on keerukamate, kiiret vastust nõudvate päringutega, postitan need Terminipesas paiknevasse foorumisse. Peale töörühma liikmete on sellele

⁸ Näiteks *loitering*, *loiterdav moon*, *Kamikaze-droon*, *enesetapudroon*, *suitsiididroon*, *tapjadroon*, *hulkuv droon*, *hulkurdroon*, *luusiv laskemoon*, *luuserdav droon*, *kaaberdav laskemoon*. Kõigil neil on oma põhimõttelised miinused ja tuliste arutelude tulemusel otsustasime *varitseva õhurüüdemoona* kasuks. Lühikujuna soovitame kasutada *varitsevat moona*. Terminivaliku ja mõisteselgitusi vt [Militerm](#) (12.09.2023).

ligipääs suurel osal Kaitseväge tippeksperdist ja lähtudes arutlusele tulevatest valdkondadest lisan neid sinna vajaduse järgi.

Põhiosa tegevusest leiab siiski aset koosolekute vormis. Töö käigus ilmnes üsna pea, et valdkonnast lähtudes on mõistlik eristada koosolekuid, kus on kõne all kõikide väe- ja relvaliikide jaoks tähtsad mõisted, kitsamale-spetsiifilisemale valdkonnale keskenduvatest aruteludest. Neist esimesi oleme hakanud kutsuma üldkoosolekuteks, teisi teema- ehk fookuskoosolekuteks. Niisugusel eristamisel on ka pragmaatiline põhjus. Nimelt on töörühma liikmed oma erialal tippu jõudnud ekspertid, kelle aeg on töörühma n-ö kriitilisim ressurss. Seetõttu osaleb teemakoosolekul vähemalt kaks konkreetse valdkonna spetsialisti, külgnevate erialade esindajad ja vähemalt üks jalaväelane⁹. Näiteks oleme 2023. aasta esimesel poolel käsitlenud õhuväetermineid, millest on osa võtnud kolm kuni kümme õhuväelast, kaks kuni neli õhutõrje esindajat, suurtükiväelane ja kaks jalaväelast.

Üldkoosolekul osalevad kõigi väe- ja relvaliikide esindajad või nende asendaja(d). Erialade esindajate põhiroll on teavitada töörühma teemadest, mis on dokumentide, õppematerjalide koostamisel vm üles kerkinud, ning vahendada oma kolleegidele teavet terminiarenduse tulemuste ja töörühma tegevuse kohta. Sellise kahesuunalise rolli tõttu olen neid nimetanud läviisikuteks¹⁰. Teavitustöö on vahetult seotud läviisiku ametikoha ja teenistusülesannetega. See hõlmab nt terminiootsuste levitamist ja terminiteabe jagamist õppetöö käigus, õppematerjale ja dokumente koostades jne. Nii ei ole teavitustöö õigupoolest töörühma liikme lisäülesanne, vaid igapäevatöö loomulik osa – niivõrd, kuivõrd käivad kokku keel ja erialasuhtlus.

Erialade esindajate üks tähtsaid ülesandeid on kaasata terminiaruteludesse valdkonna teisi spetsialiste: küsida neilt vajadusel lisateavet, alternatiivset hinnangut termini või definitsiooni sobivusele vms. Teiste erialainimeste kaasamine on tähtis juba selleks, et saada otsustele n-ö laiem kandepind ja vähendada võimalust, et erialade esindajad tuginevad vaid oma arusaamale, (keele)tunnetusele ja kõhutundele. Nii on väiksem ka võimalus, et mõne tähtsa aspektiga on aruteludes arvestamata jäetud. Mis vähemalt sama tähtis: sel moel suureneb erialainimeste kaasatus- ja omanikutunne. Viimased on otsuste levimisel ja juurdumisel-juurutamisel tegurid, mida ei saa alahinnata.

Nagu eespool viidatud, kaasame töörühmaväliseid eksperte ka juhul, kui arutelud puudutavad erialasid, millel ei ole töörühmas otsest esindajat. Üks viimaseid teemasid julgeolekupoliitiliste ja strateegiatasandi mõistete kõrval olid sõjaõiguse mõisted, kuna vastavad kirjed vajasis Militermis parandamist ja ajakohastamist. Nii on nt sõjaväejuristidega peetud süvaarutelusid sõjaõiguse põhiterminite *võitleja* ehk *kombatant* (ingl *combatant*), *mittevõitleja* ehk

⁹ Jalaväelaste tähtsus tuleneb tõigast, et Eesti kaitseväes on keskne väeliik maavägi, maaväe peamine relvaliik omakorda jalavägi. Sestap on jalaväelastel ühendrelvaliigiline pädevus, teisisõnu: nende vastutusallas on ühtaegu ka relvaliikide koostegutsemisega seotu. Nimetatud põhjusel on töörühma alates selle tegevuse algusest kuulunud vähemalt kaks jalaväe eriala esindajat, nüüdseks on neid juba mitu aastat kolm.

¹⁰ *Läviisik (liaison officer)* 'isik, kelle kaudu kaks organisatsiooni vahetavad infot ja kooskõlastavad tegevust'; vt [Militerm](#) (12.09.2023).

mittekombatant (ingl *non-combatant*) ja *tsiviilisik* (ingl *civilian*) üle¹¹. Teiste seas konsulteerisime sel teemal ala ühe tippspetsialistiga Eestis, Tartu Ülikooli rahvusvahelise õiguse kaasprofessori René Värkiga.

Kuidas valmistume koosolekuteks ja kuidas käib otsuste vastuvõtmine? Koostöös päringusaatja või materjali koostaja(te)ga selgitame välja mõisted, mida tuleb käsitleda, ja töörühma spetsialist lisab need mõistepesade kaupa loendisse. Süsteemse terminiarenduse nurgakive on, et iga mõiste käsitlemine eeldab lähimõistete sissetoomist, kuna kõik mõisted on osa süsteemist. Mõistetele otsitakse inglisis- ja olemasolul eestikeelsed definitsioonid, seni kasutatud vasted (olemasolul) jm mõisteinfo. Riigikaitseterminite puhul on eeltöö tähtis osa mõistete läbivõrdlemine Militermis olemasoleva teabega: lisaks vajadusele paigutada lisanduv süsteemi ilmneb sageli, et Militermis olev vajab täiendamist või ajakohastamist. Koosolekul arutame sõna haaval läbi eestikeelsed definitsioonid – seda mõistagi juhul, kui need on olemas, ent sageli tuleb need alles luua. Kui mõistete vaherkord, terminikuju soovitusel vm nõuavad lisaselgitust, sõnastame koos märkused ja lõpuks otsustame eestikeelse(te) vaste(te) üle. Erimeelsused lahendame konsensuslikult.

Märkused on siinkirjutaja hinnangul andmeväli, mida kaldutakse terminitöös pahatihti alahindama. Näiteks üle-eelmises lõigus toodud mõistepesa puhul on tähtis terminibaasi kasutajale teada anda, miks eelistatakse sõjaõiguses *kombatanti* eesti keeles palju paremini kõlavale sõnale *võitleja* ja miks võib viimane hõlpsasti tekitada küsimuse termini täpse osutuse ehk mõiste kohta. Teiseks ei pruugi keerukate mõistesuhete puhul kahe lähimõiste erinevus definitsioonis piisavalt hästi välja tulla ja seda kompenseeribki märkuste väli. Seetõttu on põhjalike lahtikirjutustega varustatud ka nt mõistete *kaitsetahe* ja *võitlustahe* märkuste väli.

Olgu siinkohal rõhutatud, et erialakeele arendamisel peab olema lähteks tähendustasand ehk mõiste ja mõisteseosed. On ilmne, et eriala süvitsi tundvate inimesteta ei ole võimalik seda etappi läbida nii, et tulemus oleks kvaliteetne ning vastaks mitte ainult keelenormingule, vaid ka erialastele vajadustele ja erialal väljakujunenud tavadele. Alles siis, kui tähendustasand klaar, saab kõnelda mõisteselgituste ja märkuste sõnastamisest ning pärast nimetatud etappide läbimist optimaalse omakeelse termini valikust või kinnitamisest. Mitte erand, vaid pigem reegel on, et tähendustasandisse süvenedes laieneb probleemiring ning ilmneb, et kaks ühe ja sama eriala tippspetsialisti saavad mõiste(süsteemi)st erineval moel aru. Ühest vastust ei pruugi anda ka NATO allikad. Nii esinebki koosolekul tihti olukordi, kus tõdeme, et otsustamiseks tuleb otsida lisainfot või kaasa lisaeksperte. Sestap tulebki sageli arutada üht ja sama mõistet mitmel koosolekul.

Õhuväeterminite koosolekutega seoses olgu siinkohal toodud üks kõnekas terminiarutelude näide: keskustelud õhutõrje eriala tüvimõiste *õhutõrje* ja selle suhte üle *õhukaitsega*. Senine

¹¹ Erialaga mittekokkupuutunud võivad *kombatant* ja *mittekombatant* näida kohatute toortõlgetena, ent (sõjaõiguse) ekspertide ühishinnang on, et *võitleja* on sõjanduses liiga koormatud mõiste (vrd ingl *fighter*). Vrd nt Kaitseliidu võitluskontseptsioon ehk VVV-kontseptsioon (tuginemine võitlejatele, võimendajatele ja võimaldajatele), kus mõistesüsteemi erinevusest *võitleja* on teistsugune tähendusrõhk (vrd ingl *fighter*). Vt [Militerm](#) (05.06.2023).

seisukoht on, et õhutõrje on osa õhukaitsest (viimase n-ö aktiivne osa), ent tegelikkuses on teema tublisti komplitseeritum – alates asjaolust, et mõlema ingliskeelse vastena on olnud kasutusel *air defence*. Kõnealuste terminite näol on hästi adutav mitme sõjanduskultuuriruumi põkkumine: pärast Eesti kaitseväge taasloomist omandasid Eesti ohvitserid haridust erinevates riikides, nt õhutõrjujad peamiselt Soomes. Nii on soome sõjandusruumist üle võetud ka termin (vrd sm *ilmatorjunta*) koos mõistesüsteemi ja erialase loogikaga. Terminil *õhukaitse* on seevastu inglise taust (vrd ingl *air defence*) ja selle taga on angloameerika sõjanduskultuuriline mõistestik ja mõtlemine. Kogu kaasnev süsteem ja mõistestik on sedavõrd keeruline, et terminitöörühmal kulus mitu koosolekut ja koosolekutevahelisi konsultatsioone eriala tippspetsialistidega enne, kui suutsime paika panna Eesti loogika. Lisaks muule tuli arvestades asjaolu, et esmane on meie julgeolekupoliitilist olukorda arvestades NATO lähenemine ja arusaadavus liitlaste jaoks.

Kokkuvõtte asemel ehk näide unarsõna taaslustamisest

Tähelepanelik lugeja märkas kindlasti, et siiani on jäänud üks sissejuhatuses lubatud punkt vastuseta: mida tähendab pealkirjas esinev sõna *kerkne* ja miks see on siinses kontekstis pealkirjapaslik? *Kerksus* (ingl *resilience*) on üks kolmest 2014. aastal toimunud sõjandussõnade võistluse ehk Sõjandussõnauuse võidusõnast¹² ning see tähistab süsteemi, isiku, kogukonna või ühiskonna võimet hakkama saada inimese või looduse põhjustatud ohtudega¹³. Tegemist on murdelise *kerkima/kerkuma-tüve* kujundliku taaskasutusega (assotsiatsioon kerkimise või elastsusega ja võimega taastada esialgset kuju või taset, nt *kerkiv tainas*¹⁴). Keelend võib esmalugemisel-kuulmisel kõlada küll võõrikult, ent see on uudissõnade puhul tavapärane. Heade uudissõnade harjumuspärastumine ja kasutuselevõtt käib nagu kohanemine uue kvaliteetse jalavarjuga: alguses ehk hõõrub käies siit-sealt, ent peagi kohaneb nii käija kui ka jalavari.

Sõnavõistluse kutsus ellu Kaitseministeerium koos terminikomisjoniga ja selle põhilisi eesmärke oli uute terminite leidmise kõrval propageerida omakeelset terminiarendust¹⁵. Tagantjärele on rõõm tõdeda, et kõik kolm võidusõna on osutunud elujõuliseks ja läinud riigikaitse aktiivsesse keelepruuki. Nii kasutatakse *kerksust* muu hulgas Eesti kõrgeimas julgeolekupoliitilises dokumendis „Eesti julgeolekupoliitika alused“ (2023), Riigi Kaitseinvesteeringute Keskuse üks uurimisprogramme on „Julgeolek ja kerksus“ jne. Siinkohal jääbki vaid soovida kerksust kogu eestikeelsele terminiarendusele ja jaksu kõigile, kes selle kohati vaevalise, ent nii tänuväärse tööga ühel või teisel moel tegelevad!

¹² Teised kaks võidusõna olid eespool – ehkki teises tähenduses – läbi käinud *läviisik* (ingl *liaison officer*) ja *reke* (ingl *reconnaissance*, vrd lühend RECCE). *Rekke* ja *läviisiku* tähendusest, loomisvajadusest ja -motiividest vt **R. Hendrikson** 2018, lk 38; vt ka Militermi vastavaid kirjeid.

¹³ Mõiste kohta on kasutatud ka sõnu *toimepidevus* (nt sisekaitses, sh hädaolukorra seaduses) ja *talitluspidevus* (infosüsteemide puhul). Terminikomisjoni hinnangul ei ole need sobivad vasted, sest on mõlemad käibel ka teise, kitsama mõiste tähistajana. Pikemalt vt **R. Hendrikson** 2020, lk 50. Vt ka [Militerm](#) (08.06.2023).

¹⁴ Tüvi on omadussõnana olemas ka õigekeelsussõnaraamatus. Vrd [ÕS 2018](#): *kerkne*: elastne, vetruv. Kerkne materjal. Kerksus

¹⁵ Vt ka [EKI teatmik](#) (08.08.2023).